

מזרחים ומיוסרים

עשר שנים לאחר הקמת הקשת הדמוקרטית המזרחית, עסוקים ותיקי התנועה בחשבון נפש מדוע לא הצליחו להפוך לתנועה סוחפת המונים: אולי היו מזרחיים ופוסט ציוניים מדי? אולי לא היו מסורתיים דיים? ואולי הגזימו בהתפלמסות על חשבון פעילות מעשית

מאת יאיר שלג

קיץ האחרון מת מרום לב הודי מחלב, בן 51, מרצה לפילוסופיה ופעיל ותיק ב"קשת הדמוקרטית המזרחית". זמן קצר לפני מותו פירסם מחלב מאמר בשם "קולות מזרחיים". במאמר הזה הוא בא חשבון עם כמה כיווני מחשבה שבלטו בשנים האחרונות בוותח המזרחית, במידה רבה גם ב"קשת" (אם כי בלי לנקוב בשמה). בין היתר הוא תקף שם את הרעיון של הגדרת המזרחים החיים בארץ כ"יהודים-ערבים", ביטוי שבלט בכתיבתם של כמה מוותיקי "הקשת", כמו סמי שלום שטרית ופרופ' יהודה שנהב. אני לא יהודי-ערבי, כתב מחלב, אני ישראלי ילידי הארץ, בן ליהודים-ערבים. הוא תקף גם את הרעיון של התנתקות מהזוהת הלאומית וקבע ש"אנחנו לא משוחררים מהזוהת הזה (היש ראלי, י"ש), אלא מפעילים לשינוי כללי".

לאחר מותו הטרגי נהפכו דבריו הנודים קבים של מחלב למוקד לחשבון נפש על דמותה של הזוהת המזרחית, ובמיוחד על דרכי ביטוייה ב"קשת". ו"ד"ר אמנון רוזיקר קוצקין, שאמנם איננו מורחי וגם לא חבר ב"קשת", אבל קרוב לרבים מאנשיה, פירסם מאמר במוסף "ספרים" של "הארץ" שבו קבע שמחלב נגע בדבריו בלב בעיית הזוהת המזרחית. את דחיית ההגדרה "יהודי-ערבי" הוא הסביר בכך שהיא "סוג של אשליה נוסטלגית, המתעלמת מהשלכותיה של מערכת היינוך והסוציאליזציה הישראלית". את דחיית הפוסט ציונות הסביר בכך שהמגרש הישראלי הוא המגרש שכתוכו פועלת הזוהת המזרחית, וביקורת הלאומיות אינה יכולה לטשטש זאת, שהרי עמדה כזו כמוה כעצם שלילת הזוהת. על הדברים האלה חזר קרקוקין גם בערב שחוקרש לזכרו של מחלב במכתל עלמא בתל אביב.

המאמר של מחלב אינו הסיבה היחידה לאוירת חשבון הנפש בין אנשי "הקשת" והמקורבים לה. בקרום (במארס 2007) ימלאו עשר שנים להקמת התנועה, ולר"ג האירוע ייצא לאור ספר של מאמרים שמנתחים את דרכה (מחלב הספיק להיות שותף בעריכת הקובץ, לצד פרופ' יוסי יונה ויוני נתעמן), ובו לא מעט חרטות ומחשבות מחודשות.

בעשר שנותיה היתה "הקשת" מוזהה בסך הכל עם שני מאבקים נקודתיים: האחד, בג"ץ הקרקעות, שבו עתרה לב"ג"ץ למנוע מהקיבוצים והמושבים ליעד הקרקע החקלאית שלהם לצרכים לא

חקלאיים (כטענה שאם הקרקע משמשת לצרכים אחרים, עליה לחזור למדינה לשם מסירתה למגורים יותר נזקקים). במארס 2002 אמנם זכתה התנועה בעתירה, רגע שנחשב עד היום לשיא בתולדותיה, אבל המדינה והיישובים החקלאיים עקפו את הפסיקה באמצעות הפשרת קרקע לאיחוק לאית של היישובים לצרכים אחרים.

המאבק השני, חוק הדיור הציבורי (שמאפשר לדיירים לרכוש בהטבות מפליגות את הדיירות השכורות שבהן התגוררו), לא היה כלל יוזמה של "הקשת", אלא של קבוצת ח"כים בראשות דן כהן, ש"הקשת" רק נתנה לו גיבוי ציבורי. החוק אמנם עבר באוקטובר 1998, אבל גם הוא לא מומש: יישומו הוקפא במסגרת חוק ההסדרים, למעט במצעים מיוחדים של משרד השיכון, שגם הם לא הצליחו במיוחד.

הביקורת העצמית אופפת כמעט כל היבט של "הקשת", אם כי לא כל המבקר רים חולקים אותה ביקורת, ולעתים יש אף ביקורות מנוגדות. ההסכמה הרחבה ביותר נוגעת לכישלון למשוך ציבור מסורתי ודתי, בשל הפניית עורף לזוהת המסורתית של רוב המזרחים. כבר בראשית דרכה עוינו את "הקשת" כמה פעילים מסורתיים, כשהבולט בהם הוא ד"ר מאיר בוזגלו, בשל התחושה שהיא רחוקה מעולמם ("אני זוכר את סגרי קדר אומר: אם מדברים פה על 'הדות, אני עובד', מספר בוזגלו).

משקיף חיצוני טוען שמדובר ב"מי תח בין 'העיראקים' (החילוניים), כרוגמת פרופ' יונה ופרופ' שנהב ל'מרוקאים' (ומי סורתיים יותר)". האבסורד הוא שגם יונה וגם שנהב אמורים בדיעבד שלא היתה להם שום בעיה להסכים להקניית אופי מסורתי לכנסים - שמירת שבת וכשרות במסגרת האירועים, ואפילו קביעת מסגרות תפילה - ובווגלו משוכנע שאם היה קצת מתאמץ - לא היתה לי בעיה להשיג את הדרישות שלי, אבל אני חשבת שהיהדות והמסורת הם לב העניין, ולא משהו שיעשו טובה וגם ישמרו עליי".

איפה כולם?

משה קריף, מייסדי התנועה ומי שהיה דוברת הראשון, מעלה עוד שתי נקודות כיוקרת: האחת היא תביעתו של המשורר סמי שלום שטרית, מחבורת המייסדים, להיות תנועת המונים פוליטית (שטרית עזב כעבור זמן קצר, לאחר שתביעתו נכזבה). "חשבת שאם לא תנועה פוליטית, לפחות עלינו להיחלקר בתקופת פעילות מעשית", מוסיף קריף. "אבל בכל מקרה לא תנועת אינטלקטואלים". הוא קושר לכך גם את הוויכוח על יחסה של "הקשת" לציונות וללאומיות, וחושב שגם בתחום זה שגתה התנועה כשהפנתה עורף לתחושות הבסיסיות של רוב הציבור המזרחי: "זה בלט במיוחד אחרי פרץ האינתיפאדה השנייה, כשיוקי שירן ז"ל ואני אמרנו שאי-אפשר לחולל שינוי כשאתה מתעלם מהמאבק ומהזוהת של הציבור שאתה פונה אליו".

יונה לעומתו דווקא לא מבטא הרטה בנושא זה: "לא היתה לנו עמדה עקרונית נגד תנועה המגוינת. מי שצצה לפעול ולהקים סניפים, בהחלט זכה לברכה, וזה נכשל בגלל חוסר מיומנות. הוויכוח היה על האג'נדה: האם היא תהיה אוניוורסלית, כלומר תדאג

לזכויות כל המגורים המקופחים, או תאמץ עמדות ימניות כדי להתאים עצמנו לטעם הקהל. מכיוון שהעמדות האוניברסליות שלנו לא זכו לתמיכה רחבה, הפכנו באופן טבעי לתנועת אינטלקטואלים".

לשנהב, גם הוא מחבורת המייסדים, יש גרסה שונה מהותית לאירועים. לדעתו, בעיות הקשת לא נובעות ממחללה אלא מתהליכים היסטוריים: "מלכתחילה, הקשת הגיעה לאוויר העולם רק בזכות תהליך אוסלו והתחושה שהנה העימות הישראלי-פלשטיני עומד להיפתר וממילא מזרחים בעלי עמדות מדיניות שונות יכולים להתאגר לטובת המאבק המזרחי. אינתיפאדת 2000 וקריסת תהליך אוסלו סתמה את הגולל על התקווה הזו, וממילא גם על סדר היום של הקשת".

גם את כל הפרישות והמחלוקות הפנימיות הוא רואה כתהליך טבעי של תגובה שמאבק הקרקעות שלנו לא נגע לקרקעות שלהם. אחר כך מאיר בוזגלו ראה שהפעלתי לפיטופ בשבת והחליט לעזוב גם כן, עם הפעילים המסורתיים. הפמיניסטיות עזבו כי טענו שהקשת מנוהלת על ידי גברים, וכך הלאה".

שנהב גם לא מקבל ש"הקשת" היתה פוסט-ציונית או רב-תרבותית מדי. לדעתו, היא סבלה דווקא מחסר בשתי הנקודות גם יחד: את מאבק הקרקעות ניהלנו בשם הזכות על קרקעות הלאום, ובכך הפרדנו אותו ממאבק משותף גם על קרקעות הערבים. לצערי, גם קיבלנו את הגזענות התרבותית שמקבלת באופן בסיסי את תפישת 'כור היתוך' ורק מבקשת למצוא גם למזרחיים מקום שם, במי קום לאתגר באופן עקרוני את שאלת הזוהת הלאומית. הוא גם סבור שאפילו אם לא היו ל"קשת" הישגים גדולים ברמה המעשית, היה לה הישג תודעתי חשוב: "ער 'הקשת', המאבק המזרחי היה מוזהה רק עם מסכנות וחולשה. פעם ראשונה שרווקא אנשים שהצליחו באופן אישי הם שהובילו את המחאה. זה נתן גאווה ומודל דווקא לצעירים מזרחיים משכילים".

ומה הלאה? בין המרויאיינים לכתבה זו יש כמה הסבורים ש"הקשת" למעשה רעכה ולא ממש קיימת. נרית חג'אג', המנהלת הנוכחית של התנועה, סבורה שהתלוארים האלה רחוקים מהמציאות ונובעים פשוט מכך שמדובר באנשים שאינם פעילים עוד בקשת: "יש הר בולט ומאוד מתקשר שעובד, ואז גם לאנשים עצמם קשה שהם כבר פחות דומים נגטיים, וגם מבחון נדמה שכבר אין אף אחד בארגון הזה. נכון שהפעילים של היום פחות מפורסמים, אבל בהחלט יש פעילות. הנושא

המרכזי שלנו ממשיך את מאבק הקרקעות - שטחי השיפוט של המועצות האזוריות נתנו לכמה יישובים קטנים שליטה בשטחים עזרי מים, על חשבון ערי פיתוח שנמצאות באותם אזורים. הקמנו גם כמה סניפים ויש פעילות חינוכית ברחבי הארץ".

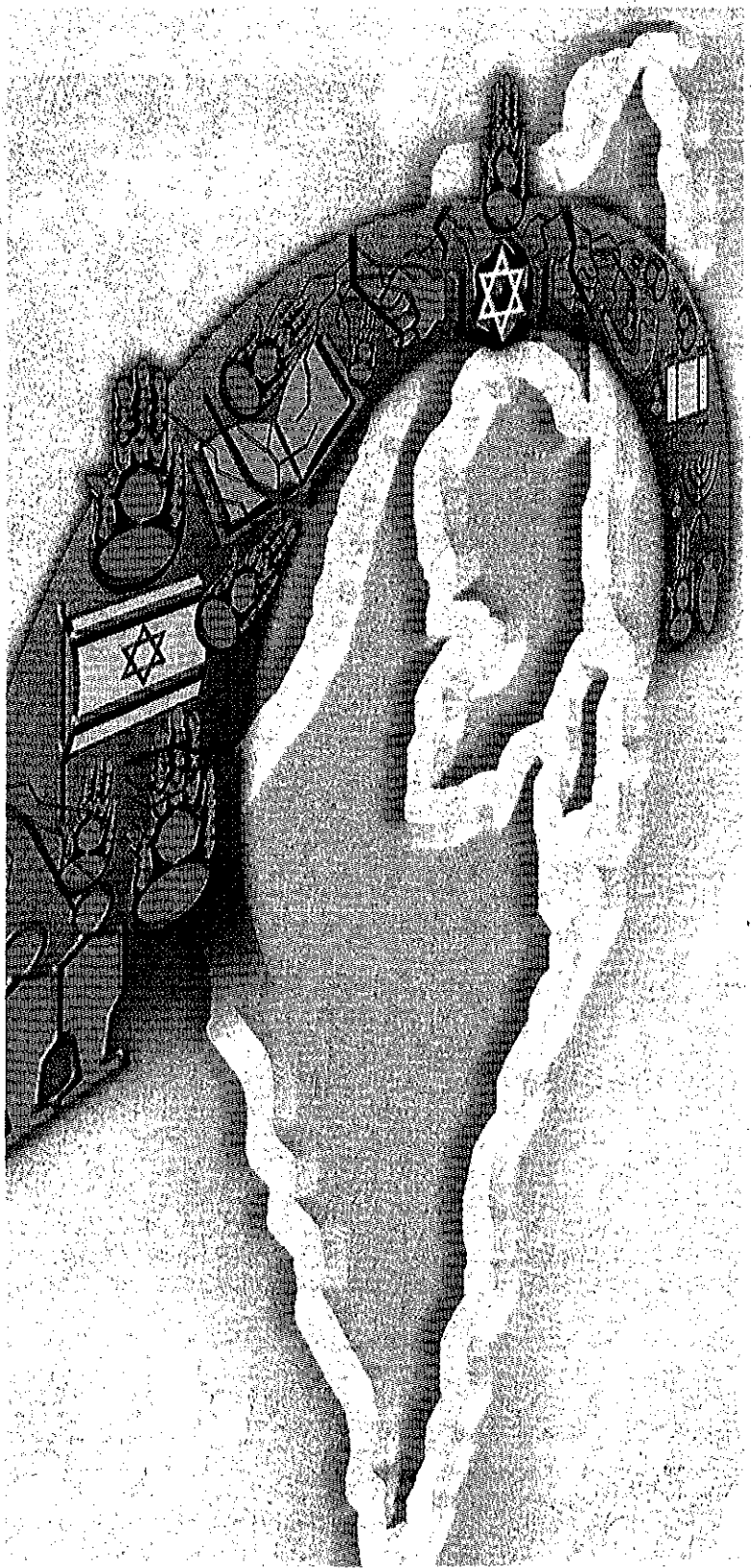
במלים אחרות: ייתכן ש"הקשת" בנוסח האינטלקטואלי של שנהב ויונה, זאת שעיסקה בבירור הזוהת המזרחית, מתה, אבל אולי "הקשת" הפוליטית-חברתית בסגנון הלומם הנכב של שטרית וקריף, מנסה לקום לתחייה.

יונה: "הדגשת הזוהת המזרחית עוררה תגובת נגד אשכנזית, שהתבטאה גם בתגובה אנטי-מזרחית גזענית, וגם בחיזוק המדיניות הכלכלית האנטי-חברתית"

שנהב: "קודם עזבו הערבים כי מאבק הקרקעות שלנו לא נגע לקרקעות שלהם. אחר כך מאיר בוזגלו ראה שהפעלתי לפיטופ בשבת והחליט לעזוב גם כן, עם הפעילים המסורתיים. הפמיניסטיות עזבו כי טענו שהקשת מנוהלת על ידי גברים, וכך הלאה"

שנהב גם לא מקבל ש"הקשת" היתה פוסט-ציונית או רב-תרבותית מדי. לדעתו, היא סבלה דווקא מחסר בשתי הנקודות גם יחד: את מאבק הקרקעות ניהלנו בשם הזכות על קרקעות הלאום, ובכך הפרדנו אותו ממאבק משותף גם על קרקעות הערבים. לצערי, גם קיבלנו את הגזענות התרבותית שמקבלת באופן בסיסי את תפישת 'כור היתוך' ורק מבקשת למצוא גם למזרחיים מקום שם, במי קום לאתגר באופן עקרוני את שאלת הזוהת הלאומית. הוא גם סבור שאפילו אם לא היו ל"קשת" הישגים גדולים ברמה המעשית, היה לה הישג תודעתי חשוב: "ער 'הקשת', המאבק המזרחי היה מוזהה רק עם מסכנות וחולשה. פעם ראשונה שרווקא אנשים שהצליחו באופן אישי הם שהובילו את המחאה. זה נתן גאווה ומודל דווקא לצעירים מזרחיים משכילים"

ומה הלאה? בין המרויאיינים לכתבה זו יש כמה הסבורים ש"הקשת" למעשה רעכה ולא ממש קיימת. נרית חג'אג', המנהלת הנוכחית של התנועה, סבורה שהתלוארים האלה רחוקים מהמציאות ונובעים פשוט מכך שמדובר באנשים שאינם פעילים עוד בקשת: "יש הר בולט ומאוד מתקשר שעובד, ואז גם לאנשים עצמם קשה שהם כבר פחות דומים נגטיים, וגם מבחון נדמה שכבר אין אף אחד בארגון הזה. נכון שהפעילים של היום פחות מפורסמים, אבל בהחלט יש פעילות. הנושא

איור: מיכל רון